

Journal of Social Intervention: Theory and Practice –
2013 – Volume 22, Issue 4, pp. 108–112
URN:NBN:NL:UI:10-1-114626

ISSN: 1876-8830

URL: <http://www.journalsi.org>

Publisher: Igitur publishing, in cooperation
with Utrecht University of

Applied Sciences, Faculty of Society and Law

Copyright: this work has been published under a
Creative Commons Attribution-Noncommercial-No
Derivative Works 3.0 Netherlands License

BOOKS

BEN W.M. BOOG

Dr. Ben W.M. Boog was actieonderzoeker
en jarenlang docent methodologie van
handelingsonderzoek.

E-mail: benwmboog@gmail.com

ONDERWIJSACTIEONDERZOEK: HOLLANDS VERNIEUWEND OF AUSTRALISCH DOORMODDEREND?

Deze sterk verbeterde uitgave van Ponte's
eerdere *Onderwijs van eigen makelij* (2003)
verscheen in 2012. Het betreft hier een heel
praktische, maar gefundeerde methodologie
van onderwijsactieonderzoek met en door
leraren. Deze benadering wordt nadrukkelijk
gekaracteriseerd als wetenschappelijk, dat
is "technieken en strategieën van sociaal-
wetenschappelijk onderzoek" (p. 30).

Petra Ponte. **Onderwijs en onderzoek van eigen
makelij. Onderzoek met en door leraren.** Den Haag:
Boom Lemma uitgevers, 2012, 253 p., € 34,50
(e-book: € 24,99).

ISBN 978-90-5931-840-3 (paperback)

ISBN 978-94-6094-589-2 (digitaal)

Tegelijkertijd is het een benadering ter
verbetering van de handelingspraktijk van
leraren met behulp van de door het onderzoek
verkregen inzichten. De fundering is aangeduid
als "kritische theorie" (in hoofdstuk 3 in het
bijzonder). Maar daarnaast is deze fundering
doordrenkt met pragmatisme, een mix die
overigens al aanwezig was bij de klassieker van
actieonderzoek, Lewin. Het woord "actie" in
actieonderzoek komt van het Engelse "social
action", dat (professioneel of beroepsmatig)
handelen betekent (Boog, 2011).

Ik wil beginnen met mijn eindconclusie. Vanuit
mijn ervaring als docent en begeleider van

praktijkonderzoek in het universitair en hoger onderwijs oordeel ik zeer positief over dit boek. Persoonlijk zou ik het zeker gaan gebruiken in het onderwijs aan beroepskrachten in het onderwijsveld, zoals in mijn geval leraren kunstvakken in het onderwijs kunsteducatie. In het vervolg zal ik eerst ingaan op de inhoud van het boek. Daarna zal ik enige kanttekeningen plaatsen.

Het boek begint in hoofdstuk 1 en 2 met algemene informatie over de gekozen benadering van onderwijsactieonderzoek. Hierin wordt tevens het kader gegeven voor de rest van het boek. Die benadering wordt in hoofdstuk 3 en 4 voorzien van de genoemde wetenschapstheoretische fundering. Dan volgen in de hoofdstukken 5 en 6 de aspecten van de uitvoeringspraktijk en in hoofdstuk 7 een zeer divers aantal voorbeelden. In de hoofdstukken 8 tot en met 13 gaat het achtereenvolgens over de stappen van de actieonderzoekscyclus. Dit is een vorm van "praktijkcyclus" of "regulatieve cyclus" (Van Strien, 1986). Het is een specificatie van de algemene empirische cyclus voor onderwijsactieonderzoek, op grond van typische kenmerken als onder meer participatie door betrokken leraren en onderzoekers (en andere betrokkenen in het onderzoeksveld). Onderzochten als gelijkwaardige partners in het onderzoek waar in actie-reflectie-cycli het handelen en de handelingsmogelijkheden van de leraren en andere betrokkenen wordt verbeterd, respectievelijk vergroot. Hoofdstuk

8 geeft aanwijzingen voor de start in de zin van een beschrijving van de (historisch gegroeide) situatie waarin het onderzoek vaak plaatsvindt, netwerken van leraren, scholen en onderzoekinstellingen. Onderwerpen zijn participatie, communicatie, interactie. Als onderzoeker tref je een dergelijke situatie aan. Echter het onderzoek intervenueert, zodat er sowieso al veranderingen in gaan plaatsvinden. Dat proces moet je wel in de hand blijven houden. Ponte maakt hier als aanbeveling gebruik van het idee van de Australische collega van Ponte, namelijk Stringer (2004) dat je als onderzoeker zelf een onderzoekcontext moet organiseren (p. 199). Dit houdt in dat je bewust een "netwerk" creëert voor het onderzoek. Goede werkrelaties, effectieve communicatie, brede participatie en aandacht voor uiteenlopende perspectieven van verschillende betrokkenen zijn hier de elementen van. Mijns inziens is dit te harmonisch, ik zal daar in mijn eerste kanttekening op terug komen. Hoofdstuk 9 vervolgt met de aanwijzingen voor de start met het thema "keuze van het te onderzoeken probleem". Duidelijk wordt dat de onderzoekers en de betrokkenen bij het onderzoek deel uitmaken van een "speelveld". Deze leidt tot verbetering in de praktijkvermogens van beroepskrachten en daarmee tot wijzigingen in de machtsposities van de actoren in dit veld. De vaststelling van de keuze let heel nauw, zowel als resultaat van de interactie tussen de diverse actoren (waar onder zeker ook de onderzoekers)

BOOKS

als uiteindelijke doelstelling van het actieonderzoek. Eigenlijk geldt hier, zoals in elk onderzoek, dat een goede probleemstelling al een aanzienlijk deel van de oplossing is.

De hoofdstukken 10 en 11 gaan over het verzamelen van de nodige gegevens, kwaliteitswaarborgen (hoofdstuk 10) en het gebruik van de meest adequate methoden. In het laatste hoofdstuk vinden we tal van zeer bruikbare suggesties voor methoden, die het vooral goed doen in de setting van een onderwijsactieonderzoek. De kwaliteitswaarborgen die in hoofdstuk 10 worden aangedragen zijn helaas slechts ontleend aan het interpretatieve paradigma. Dat paradigma is een familie van beschrijvende, meer afstandelijke onderzoeksstrategieën. Actieonderzoek is nadrukkelijk een interactief/communicatief onderzoeksproces, waar navenante kwaliteitswaarborgen bij horen. Het behoort tot een andere familie van onderzoeksstrategieën, namelijk die waarin ontwikkeling, verandering, regulering van het handelen voorop staat. In mijn tweede kanttekening zal ik hier op terugkomen

De laatste hoofdstukken, 12 en 13, gaan respectievelijk over gegevensanalyse en de rapportage. De rapportage zou de vorm moeten hebben van een gevalstudie. In beide hoofdstukken wordt sterk de suggestie gewekt, dat deze benadering van onderwijsactieonderzoek voornamelijk "eerstepersoons actieonderzoek" betreft

(McNiff & Whitehead, 2011). Dat is, en inderdaad de titel van het boek suggereert dat, een benadering waar de onderwijsprofessional de eigen praktijk onderzoekt teneinde het eigen handelen in die praktijk te verbeteren. Dat strookt niet helemaal met de aanwijzingen voor de start van een actieonderzoek, zoals deze zijn opgevoerd in hoofdstuk 8. Dit zal het onderwerp worden van mijn derde kanttekening.

Rest mij nog te vermelden dat het boek didactisch uitstekend is opgezet en derhalve een hit is voor cursussen onderzoeksmethodiek. Vooral denk ik dan aan onderzoeksmethodiek in praktijkmasteropleidingen gericht op de onderwijspraktijk, en daarnaast als extra cursus in de bachelor en masterfase van universitaire opleidingen (ortho)pedagogiek, onderwijskunde, onderwijspsychologie en dergelijke. Elk hoofdstuk eindigt met overzichtskaarten. Daarin staat een puntsgewijze samenvatting van het betreffende hoofdstuk. Echt handig. Aangezien elk actieonderzoek op een unieke wijze wordt ingevuld kan zo worden nagegaan waar suggesties te vinden zijn.

KANTTEKENINGEN

Zoals aangegeven zal ik een drietal kanttekeningen plaatsen. Ze hangen samen met het idee dat actieonderzoek weliswaar gebruik kan maken van onderzoekstechnieken en methoden uit de twee families van afstandelijk beschrijvende

onderzoeksstrategieën, de empirisch analytische (of natuurwetenschappelijke) benadering (of paradigma) en de interpretatieve benadering, maar dat het fundamenteel een benadering is waar het systematisch (reflectief of lerend) verbeteren van het handelingsvermogen van onderzoek partners centraal staat. Daarbij wordt “verbeteren” nadrukkelijk ingevuld vanuit een kritische analyse van de samenleving, met daaraan gekoppeld een analyse van de verschillende maatschappelijke (sub)systemen, zoals economie, onderwijs, gezondheidssysteem et cetera. Die basis heeft ook dit boek, dat wordt aangegeven. Echter, mijn eerste opmerking is dat het boek een te grote nadruk legt op “harmonie”, overleg, netwerken, misschien wel polderen. De kritische basis van actie- (en handelings-)onderzoek bestaat in conflict om de macht, waarin een partij figureert die nodig meer handelingsruimte en -vermogen dient te krijgen. Volgens mij is die partij in ons onderwijs de leraren, die continu te maken hebben met de macht van managers, onderwijskundigen en overheidsbeleid (politiek). Hoewel dit boek in die kritische traditie wordt geplaatst (zie vooral hoofdstuk 4) is een kritisch maatschappelijke analyse van het huidige onderwijs in Nederland en een bijbehorende visie daarop niet terug te vinden.

Kwaliteitscriteria voor actie- of handelingsonderzoek als onderzoeksopzet, dienen adequaat te zijn voor de relatie tussen de onderzoek partners. Communicatieve validiteit is belangrijk. Coenen (2012, p. 198)

heeft het begrip “wederkerige adequaatheid” geijkt voor actie- of handelingsonderzoek, dat gefundeerd is in kritische theorie:

1. Onderzoekers en onderzochten brengen beide hun kennis in het onderzoeksproces in;
2. In het streven naar een gedeelde beschrijving van de onderzochte werkelijkheid beïnvloeden ze elkaar in en tijdens het onderzoeksproces. Inzet is om, vanuit het streven naar bewustwording en emancipatie zowel de wetenschappelijke kennis als de common sense kennis beter en dus adequater te maken;
3. Van adequaatheid is sprake wanneer beiden er van overtuigd zijn dat de gedeelde beschrijving en analyse in overeenstemming is met de onderzochte werkelijkheid en optimale mogelijkheden biedt om de volgende stap te zetten in het gezamenlijk onderzoeksproces.

Als derde opmerking, in aansluiting op de eerste twee, wil ik wijzen op het gevaar van actie of handelingsonderzoek praktijkverbetering als enkel individueel-lokale gevalstudie. Weliswaar wordt met behulp van het Australische model van Stringer een poging ondernomen om de systemen/ netwerken waarin dit gebeurt mee te nemen in het onderzoek. Echter, zoals aangegeven in de eerste twee opmerkingen, overstijgt een dergelijk onderzoek het lokale niveau niet. Er is immers geen leereffect op macroniveau. Er wordt impliciet gewerkt met een harmoniemodel. Er ontbreekt een analyse

BOOKS

van de makken in het onderwijs in Nederland op dit moment. Een waardeoriëntatie, visie, op het onderwijs van nu en in de toekomst ontbreekt, noch als uitgangspunt, noch als mogelijk leereffect van de diverse actieonderzoeken. Jammer.

Toch heeft dit boek voldoende krenten in de pap om er concreet actieonderzoek in het onderwijs mee te leren opzetten. Een aanrader.

REFERENTIES

Boog, B.W.M. (2011). Actieonderzoek of handelingsonderzoek. In F. de Boer & A.

Smaling (Eds.), *Benaderingen in kwalitatief onderzoek* (pp. 57–65). Meppel: Boom Lemma.

Coenen, H. (2012). *Exemplarisch handelingsonderzoek*. Utrecht: Jan van Arkel.

McNiff, J., & Whitehead, J. (2011). *All you need to know about action research*. London: Sage.

Strien, P.J. van (1986). *Praktijk als wetenschap. Methodologie van het sociaal wetenschappelijk handelen*. Assen/Maastricht: Van Gorcum.

Stringer, E. (2004). *Action research in education*. New Jersey: Pearson.